

[Megjelent: Lelkipásztor 92 (2017:5) 176-178.]

Csepregi Zoltán: **Pató Pál úr Wittenbergben**
Hypnopédia vagy logopédia? Luther, a liberális pedagógus

1521 elején, még a wormsi gyűlés előtt Luther Staupitzcal folytatott vitájában érvelt azzal, hogy az ügy, amiért küzd, nem a sajátja, hanem Istené (LVM 7: 214, 366. sz.). Ez a talán retorikai fogásnak is tekinthető gondolat aztán igen látványosan mutatkozott meg wormsi utazása közben, magán a birodalmi gyűlésen is, és leginkább ezután, a kényszerű wartburgi magányban. Luther itteni új tapasztalata kettős volt. Egyrészt ami tulajdon személyét illeti: ő, aki évek óta az események középpontjában állt, aki kezdeményező, főszereplő és a küzdelem jelképe volt, most tétlenségre, hallgatásra volt kárhóztatva. Másrészt, ami a köré szerveződött mozgalmat illeti: ez önállósult és vált öntörvényűvé, önelküle is, az ő közvetlen iránymutatása nélkül is élt és működött. Önmagában már ez az élmény is elég lett volna (az elszigeteltség, a jövő miatt érzett szorongás mellett) annak a mély depresszióknak a kiváltásához, mely Lutherre az első wartburgi hónapokban nehezedett.

Májustól szeptemberig vezették el őt ezek az érzései arra, hogy végre másként tekintsen az „ügyben” játszott szerepére: „Örülök, hogy Wittenberg megnőtt, főleg azért örülök, hogy a távollétemben nőtt meg, hadd tájékozzék ezt látva a Gonosz és eméssze magát! Krisztus vigye véghez, amit elkezdett!” – írta Georg Spalatinnak (LVM 7: 277, 429. sz.). Ugyanekkor már utódlásának, helyettesítésének kérdése is foglalkoztatta, azt kérte, hogy a megsokasodott kihívásokra tekintettel többek között Philipp Melancthonnak adjanak prédikatori megbízást.

De hogy Luther tíz hónapos kényszerű távolléte alatt mi történjék a wittenbergi egyházban, az végső soron nem ilyen személyi kérdés volt, ahogy azt Wartburgban Luther is fokról-fokra, levélváltásról levélváltásra megtapasztalta, hanem az itt spontán kibontakozó ún. evangéliumi mozgalom belső dinamikája alakította ki. Az általa javasolt személyek közül senki sem vállalt vezető szerepet, hanem helyettük Luther szerzetestársa, Gabriel Zwilling és professzortársa, Andreas Karlstadt álltak a mozgalom élére.

Luthernek a wittenbergi reformok miatt érzett örömét különféle zavargásokról érkező hírek árnyékkolták be. Alig érkezett meg 1521 májusában Wartburg várába, már arról értesült, hogy diákok és az evangéliumi mozgalom más hívei Erfurtban tettlegességre ragadtatták magukat (kövel dobálták meg egyes papok házait). Aggódott, hogy a vallási vita parasztfelkelésbe is torkollhat. Ez a félelme ugyan egyelőre alaptalannak bizonyult, de az evangélikusok több helyütt mégis erőszakkal akadályozták meg hagyományos rítusok és szokások megtartását.

Luthernek nem tetszett, hogy a wittenbergi diákok októberben megzavarták a szerzeteseket a koldulásban, a prédikációban és a vízszentelés szertartásában. Azt is megütközéssel fogadta, ha szerzetesek „lázadásszerű kilépéssel”, látványos jelenetek közepette hagyták ott kolostorukat. De még kellemetlenebbül érintette az, amit álruhás wittenbergi útja során lépten-nyomon hallott: minden ügyben mindenki személyesen órá hivatkozott.

Karlstadtnak még a wittenbergi tanácsot is sikerült rábírnia, hogy 1522. január 24-én rendeletben szabályozza az új istentiszteleti rendet és a képek eltávolítását a templomokból. Amennyiben a tanács vagy Karlstadt azt remélte, hogy e rendelettel mederbe terelik, ellenőrzésük alatt tartják a hitújítási folyamatokat, tévedtek. A képek utasításra történő eltávolítása helyett már február elején spontán képrombolásra került sor a városi templomban. (A wittenbergiek radikalizálódására ugyan hatott az ún. zwickaui próféták ideérkezése is, de többek között éppen Luther tiltakozott az ellen, hogy kizárólag ezek nyakába varrják a sokéves erjedés eredményeként jelentkező túlkapásokat.) Ebben az éleződő, többfrontos küzdelemmel fenyegető, sokak szemében kilátástalannak tűnő helyzetben az egyetem és a városi tanács hazahívta Luthert.

Valószínűleg wittenbergi útjára készülődve, vagy már útban hazafelé írta azt a kéziratban maradt szöveget, mely egyszerre pásztorlevél egykori híveihez és a közeljövőben elmondandó *Invocavit*-prédikációk előzetes vázlata:

„Nem lehetek folyton veletek. A halálban mindenkinek magára kell maradnia, magában elszenvednie a halált, utolsó órájában mindennemű kísértést kiállnia. Nem lesz akkor mellette senki, aki tanácsával vagy segítségével támogatná. Én nem leszek nálatok, Ti nem lesztek énnám. De aki megáll a bűn, pokol és ördög ellen, az üdvözülni fog, aki pedig meg nem áll, az elkárhozik.” (LVM 7: 312, 453+ sz.)

Egy Wartburg előtti Luther szájából furcsán hatnának ezek a gondolatok. Ezeken tudjuk felmérni, mekkora belső változáson, fejlődésen, teológiai érésen ment ő át a szűk év alatt, milyen sokat adott neki a kivonulás „a pusztába”, ahogy leveleiben búvóhelyét vagy száműzetése helyét következetesen nevezte. De ugyanilyen szokatlanul szól majd a wittenbergi szószékről a nyolc böjti prédikáció is, melyekben Luther, „Atyánk a hitben” a hit meggyőződése ellenében és a szeretet érdekében fog szónokolni.

„Egyedül igével lehet leküzdeni, igével lehet leteríteni, igével lehet eltörölni azt, amit a mieink erőszakkal és rohammal próbáltak. Erre ösztökölte őket a Sátán. Elítélem az áldozatul és jócselekedetként bemutatott miséket, de nem nyúlok hozzájuk, és nem akarom az embereket akaratom vagy hitük ellenére kényszeríteni. Egyedül igével ítélem el; aki hisz, higgyen és kövessen, aki nem hisz, ne higgyen és szabadon távozzék. Mert senki sem kényszeríthető a hitre és a hitből fakadó dolgokra, hanem igével kell hívni, hogy ha hisz, akkor önként, szívesen jöjjön. Elítélem a képeket, de igével ítélem el, nem az a célt, hogy a lángok martalékává váljanak, hanem hogy az emberek ne bízzanak bennük, ahogyan eddig tették és teszik. Ha megtanulja a nép, hogy ezek Isten szemében semmik, akkor maguktól dőlnek le. Ugyanígy ítélem el a pápa törvényeit a gyónásról, az oltáriszentségről, az imádságról, a böjtről: igével ítélem el, hogy a lelkiismeretet megszabadítsam tőlük. Mihelyt szabad lesz a lelkiismeret, bátran betarthatja ezeket az előírásokat a gyengék kedvéért, akik még ezeken csüggenek, később viszont figyelmen kívül hagyhatja őket, mihelyt a többiek is megerősödnek. Így uralkodjék a szeretet ezekben a külsődleges cselekedetekben és törvényekben.”

– summázta egész heti beszédeit Luther utólag egy *Reminiscere* utáni hétfőn kelt levelében egyik barátjának (LVM 7: 321-322, 459. sz.). Ezzel már el is jutottunk a sörözők faláról is visszaköszönő híres idézethez, az *Invocavit*-prédikációk eme részletéhez:

„Vegyetek példát rólam. A búcsúval és minden pápistával szembeszegültem, de erőszak nélkül, egyedül Isten igéjét teljesítettem, azt hirdettem és írtam, egyebet nem tettem. Ez működött, amikor aludtam, amikor wittenbergi sört iszogattam az én jó Philipp Melanchthon barátommal és Amsdorffal, ez tette a pápaságot olyan gyengévé, amilyen kárt még soha egy fejedelem vagy császár sem tett benne. Én nem tettem semmit, az ige vitt véghez és ért el mindent.” (LVM 6: 222, 24. sz.)

Vajon Pató Pál úr felmenőjének, a hypnopédia (alvó tanulás) vagy a zythopédia (sörözős tanulás) úttörőjének tartjuk-e ezek után a wittenbergi reformátort, esetleg logopédusnak is, hiszen szemlátomást a *logoszból* gyárt magának módszertant?

De nevezhetjük akár liberális pedagógusnak is, hiszen a „wartburgi fordulat” hatása nem fulladt ki a böjti prédikációkban, a wittenbergi rendcsinálásban, hanem életre szólóan

meghatározta Luther hozzáállását. Amikor Hesseni Fülöp 1527-ben új egyházi rendtartást tervezett életbe léptetni tartományában, Luther ilyen érveléssel kérte őt a bevezetés elhalasztására:

„Lássa el először fejedelmi Kegyelmességed a plébániákat és az iskolákat jó emberekkel, és kísérelje meg szóbeli vagy írásbeli utasításokkal (s mindezt nagyon röviden, szűkszavúan) meghatározni, hogy mit tegyenek. És ami még ennél is jobb lenne, ha a lelkészek – először egyedül, hárman, hatan, kilencen – egymás közt elkezdenének megállapodásra jutni egy vagy három, öt, hat kérdésben, míg gyakorlatba vagy lendületbe nem jönnek, és utána mindig többen és többen, ahogy a dolgok adódnak és szükségessé válnak, míg minden gyülekezet nem csatlakozik hozzá. Azután az eredményeket egy kis könyvben lehetne rögzíteni. Mert nagyon jól tudom és pontosan megtapasztaltam, milyen az, amikor a törvényeket túl korán, még a használat és gyakorlat hiányában hozzák meg, ez ritkán vezet jóra. Az emberek a közhiedelemmel ellentétben nem alkalmasak arra, hogy a tárgyalóasztal mellett foglalják szavakba vagy gondolják el, hogyan történjenek a dolgok. [...] Ha viszont bizonyos részek lendületbe és gyakorlatba jönnek, akkor már könnyű lesz más szabályokkal kiegészíteni, s ezekkel összhangba hozni őket. [...] Ezért kell itt Isten előtti félelemmel és alázattal eljárunk és ehhez a mértékhez tartani magunkat: röviden és tömören, keveset és gondosan, óvatosan és fokozatosan.” (LVM 7: 448-449, 1071. sz.)

A hypnopédia pedig az *Asztali beszélgetések*ben is visszaköszön. Esti imájában ugyanúgy fogalmazza meg Luther együttműködését, munkatársi viszonyát az Atyával, ahogy ezt a prédikációkban láttuk: „Én édes Istenem, én most lefekszem, és kezedbe ajánlom a te ügyedet. Csináld jobban, ha tudod. Ha nem csinálsz jobban, mint én, akkor el is fogod rontani. Ha felkelek, talán többre megyek.” (LVM 8: 376, 3481. sz.)

Az organikus fejlődésnek, a spontán növekedésnek, a szelíd eszközökkel mederbe terelt folyamatoknak már a régi görögök és régi zsidók óta közkedvelt képe a kert, a vetés, a vegetáció. Nem véletlen, hogy Luther ezt ugyanabban az évben fedezte föl magának, melyben a fenti, mértékre intő levelet írta. Ennek a megpróbáló 1527-es évnek az egyenlegét vonta meg levelében december 29-én:

„Istennek hála a pestisnek vége, és ha visszatért az egyetem, Krisztus majd más tennivalót is ad. Kérlek, gondoskodj újabb magvokról kertem számára, annyi féle fajtáról, amennyiről csak tudsz, mert ha megmaradok, bizony kertész leszek.” (LVM 7: 472, 1189. sz.)

Kertész persze nem lett, legfeljebb József Attila-i értelemben, de később is megőrizte azt a képességét, hogy a természetben nemcsak a teremtő, hanem a megtartó, az irgalmas, a megbocsátó, az állandóan újrakezdő Isten csodatetteit és hatalmát lássa. Sok súlyos betegségtől meggyötörve, 1538. írta: „Én mint idős, kiérdemesült ember ezekben a napokban inkább a kertekben hódolnék az öregkor örömeinek és Isten csodáit szemlélném a fák, virágok, füvek és madarak újlásában.” (LVM 7: 612, 3223. sz.)

E kívánság szerint többen ér a semmittevő szemlélődés a kertben annál a tevékenységnél, amit ma Luther gazdag életművének tekintünk. Hiszen a kertben Luther a Teremtő mellett áll, szemmel követi, ahogy az a saját munkáját végzi, életet ad, megújít, táplál és nem fárad bele az újrakezdésbe.

LVM = *Luther válogatott művei*. 5–8. köt. Szerk. Csepregi Zoltán et al. Luther, Budapest, 2011–2015.